

Ur *Fjärde Internationalen* 3-1973

Rosa Luxemburg (1903)

Stagnation och framsteg inom marxismen

I sitt ytliga men ibland intressanta kåseri betitlat "Die soziale Bewegung in Frankreich und Belgien" (Den sociala rörelsen i Frankrike och Belgien), anmärker Karl Grün nog så träffande att Fouriers och Saint-Simons teorier fick helt skilda effekter på deras respektive anhängare. Saint-Simon blev andlig fader till en hel generation briljanta vetenskapsmän och skriftställare på skilda områden av intellektuell aktivitet, medan Fouriers efterföljare, med några få undantag var personer som slaviskt apade efter sin herres ord, och inte förmådde utveckla hans lära. Grüns förklaring till denna skillnad är att Fourier gav världen ett slutet system, noga utarbetat in i minsta detalj; Saint-Simon däremot överlämnade bara till sina lärjungar ett löst nystan av stora tankar. Det tycks mig som om Grün ägnar alltför liten uppmärksamhet åt den inre, den centrala, skillnaden mellan teorierna hos de två klassiska auktoriteterna inom den utopiska socialismen, men på det hela tror jag att hans observation har en sund kärna. Onekligen är det så att ett system idéer som endast tecknats ned i stora drag visar sig mer stimulerande än en avslutad och symmetrisk struktur som inte kräver några tillägg och som inte ger utrymme för en tänkande människas självständiga insatser.

Kan detta förklara den stagnation som varit märkbar inom marxismen under så många år? Faktum är ju – med undantag för ett och annat självständigt bidrag som innebär ett visst teoretiskt framsteg – att det sedan publiceringen av tredje volymen av *Kapitalet* och Engels sista skrifter inte har kommit fram annat än några få utmärkta populariseringar och utläggningar av marxistisk teori. Men själva teorin har inte flyttats fram en tum sedan de två grundläggarna dog.

Beror detta på att det marxistiska systemet har blivit en alltför rigid ram för tänkandets självständiga aktiviteter? Det kan inte förnekas att Marx har haft ett visst hämmande inflytande på teorins fria utveckling när det gäller många av lärjungarna. Både Marx och Engels fann det nödvändigt att avsvära sig ansvaret för de uttalanden som gjordes av många av dem som kallade sig själva marxister! De petiga försöken att hala sig inom "marxismens gränser" kan ibland ha varit lika förödande för tankeprocessens integritet som den andra extremen – ett totalt avvisande av det marxistiska perspektivet och beslutet att visa "självständigt tänkande" till varje pris.

Men likväl är det endast i ekonomiska spörsmål som vi kan tala om en mer eller mindre utarbetad struktur av doktriner som överlämnats av Marx. Det allra värdefullaste i hans lära, den materialistisk-dialektiska historieuppfattningen, finns endast i form av en undersökningsmetod, som några inspirerande ledtrådar, som ger oss en blick in i en helt ny värld, som öppnar oändliga perspektiv av självständig verksamhet för oss, som sporrar vår ande till djärva flykter in i oupptäckta områden.

Men – också nu med några få undantag – även på detta område ligger det marxistiska arvet obrukat. Detta fantastiska vapen får rosta i förrådet; och den historiska materialismens teori förblir lika obearbetad och skissartad som då den först formulerades av sina skapare.

Man kan därför inte säga att det är den marxistiska byggnadens rigiditet och fullständighet som förklarar misslyckandet för Marx efterföljare att bygga vidare.

Vi får ofta höra att vår rörelse saknar de talangfulla personer som skulle kunna vidareutveckla Marx teorier. En, sådan brist finns förvisso. Men denna brist måste också finna sin förklaring. Den utgör inte i sig ett svar på den första frågan. Vi måste komma ihåg att varje epok formar

sitt eget mänskliga material, om det under en period finns ett genuint behov av teoretiker kommer perioden själv att skapa de krafter som behövs för att tillfredsställa detta behov.

Men finns det då ett genuint behov, ett verkligt krav, att vidareutveckla den marxistiska teorin?

I en artikel om kontroversen mellan den marxistiska och jevonistiska skolan¹ i England hånar Bernard Shaw – den talangfyllda exponenten för den fabianska pseudosocialismen – Hyndman² för att denne sagt att den första volymen av *Kapitalet* hade gjort att han fullständigt förstått Marx, och att det inte fanns några gap i den marxistiska teorin – trots att Engels i förordet till andra delen av *Kapitalet* strax efteråt förklarade att den första delen med värdeteori inte hade löst ett grundläggande ekonomiskt problem, vars lösning inte skulle klargöras förrän den tredje delen publicerades. Shaw lyckades förvisso få Hyndmans ställningstagande att verka en smula löjligt, även om Hyndman kunde finna tröst i det faktum att hela den socialistiska världen satt i samma båt!

Tredje delen av *Kapitalet* med dess lösning av profitkvotens problem (det grundläggande problemet i marxistisk ekonomi) kom inte ut förrän 1894. Men i Tyskland likaväl som i alla andra länder hade agitationen förts ut med hjälp av det ofullständiga material som finns i första delen; den marxistiska läran hade populariserats och accepterats på basis av enbart denna första del; den ofullständiga marxistiska teorins framgång hade varit exempellös; och ingen var medveten om att det fanns några gap i läran.

Än mer: när den tredje delen såg dagens ljus väckte den i början en viss uppmärksamhet inom experternas begränsade krets och orsakade en mängd kommentarer. Men den nya delen gjorde inget som helst intryck på den socialistiska rörelsen som helhet och den fördes inte ut i de vidare kretsar där tankarna från första bandet blivit dominerande. De teoretiska slutsatserna i del 3 har hittills inte blivit föremål för någon popularisering, och inte heller spridits i någon större upplaga. Tvärtom: tom bland socialdemokrater kan man ibland höra ekon av den ”besvikelse” som borgerliga ekonomer erfarit från tredje delen av *Kapitalet* – och därigenom visar dessa socialdemokrater endast hur fullständigt de hade accepterat den ofullständiga utläggningen av värdeteorin i den första delen.

Hur kan vi förklara ett så märkligt fenomen?

Shaw som tycker om att ”flina” åt andra (för att använda hans eget uttryck) må ha god anledning att här skämta med hela den socialistiska rörelsen, eftersom det grundas på Marx! Men då skulle han ”flina” åt ett mycket allvarligt uttryck av vårt sociala liv. Det underliga öde som andra och tredje bandet av *Kapitalet* rönt är ett avgörande prov på vad som hänt med den teoretiska forskningen inom vår rörelse.

Ur vetenskaplig synpunkt måste tredje bandet av *Kapitalet* tveklöst betraktas som en fullbordan av Marx kritik av kapitalismen. Utan denna tredje del kan vi varken förstå den verkligt dominerande lagen om profitkvoten eller hur mervärdet delas upp i profit och ränta eller värdelagens funktion på konkurrensens område. Men – och detta är själva huvudpunkten – alla dessa problem är, hur viktiga de än må vara utifrån den rena teorins synvinkel, jämförelsevis oviktiga utifrån klasskampens praktiska behov. Vad gäller denna klasskamp är

¹ Jevons lanserade i slutet av 1800-talet en ny teori för att bestämma värdestorleken, ”gränsnytteteorin”. De klassiska nationalekonomerna, och även Marx utgick från ”arbetsvärdeläran”, dvs att värdet i en vara bestämdes av det arbete som nedlagts i den. Jevons menade istället att värdet bestämdes av antalet varor, så att värdet successivt sjönk ju mer varor som framställdes. Denna ”gränsnyttolära” ligger till grund för den moderna nationalekonomin. Inom denna ram blir begrepp som ”mervärde” och ”utsugning” helt uteslutna. Den blev grunden för den ”revisionistiska skolan”.

² Henry M. Hyndman var en av den engelska socialdemokratins grundläggare. I början av 1860-talet grundade han *Socialdemocratic Federation* och ledde rörelsen under dess första period.

mervärdets ursprung det grundläggande teoretiska problemet, d v s en vetenskaplig förklaring av utsugningen, tillsammans med ett klarläggande av tendensen till produktionsprocessens socialisering, d.v.s. en vetenskaplig förklaring av den objektiva grundvalen för den socialistiska revolutionen.

Båda dessa problem löses i första delen av *Kapitalet*, vilket kommer fram till att ”expropriatorernas expropriering” är det oundvikliga och slutgiltiga resultatet av produktionen av mervärde och kapitalets fortskridande koncentration. Därigenom är, vad teorin beträffar, arbetarrörelsens huvudsakliga behov fyllda. Arbetarna som är aktivt engagerade i klasskampen, har inget direkt intresse för frågan om hur mervärdet fördelas mellan de olika grupperna av exploatörer; eller för frågan om hur konkurrensen under denna fördelning framtvingar förändringar av produktionen.

Därför är tredje delen av *Kapitalet* för oss socialister en oläst bok.

Men inom vår rörelse gäller samma för teoretiskt arbete i allmänhet som för Marx’ ekonomiska läror. Det är en ren illusion att tro att arbetarrörelsen under sin frammarsch av egen kraft kan vara omätligt skapande på det teoretiska området. Det är förvisso riktigt, som Engels sade, att endast arbetarklassen i dag har bevarat en förståelse och ett intresse för teorin. Arbetarnas kunskapssträvanden är i dag en av de mest påtagliga kulturella manifestationerna. Också ur moralisk synpunkt innebär arbetarklassens kamp en kulturell förnyelse av samhället. Men arbetarnas aktiva deltagande på vetenskapens område är beroende av om mycket bestämda sociala förhållanden uppfylls.

I varje klassamhälle skapas den intellektuella kulturen (vetenskapen och konsten) av den härskande klassen. Målsättningen för denna kultur är delvis att tillfredsställa de andliga behoven hos medlemmarna i den härskande klassen.

I tidigare klasskampers historia kunde uppåtsträvande klasser (som tredje ståndet i forna dagar) föregripa den politiska dominansen genom att upprätta en intellektuell dominans. De kunde, samtidigt som de var undertryckta som klass, upprätta en ny vetenskap och en ny konst gentemot den nedåtgående periodens föråldrade kultur.

Proletariatet befinner sig i en helt annan position. Som en icke-ägande klass kan den inte under kampens gång spontant skapa en andlig kultur, samtidigt som den befinner sig inom det borgerliga samhällets ram. Inom detta samhälle – och så länge som dess ekonomiska grundvalar bevaras – kan det inte finnas någon annan kultur än borgerlig kultur. Även om vissa ”socialistiska” professorer hävdar att bärandet av slips, bruket av visitkort och cykelutflykter från proletärerens sida är märkvärdiga exempel på kulturellt deltagande, förblir arbetarklassen som sådan utanför den samtida kulturen. Oaktat det faktum att arbetarna med egna händer skapar hela den sociala grunden för denna kultur, får de endast själva njuta av den i den mån de behöver det för att kunna utföra sina funktioner inom det kapitalistiska samhällets ekonomiska och sociala process.

Arbetarklassen kan inte skapa en egen vetenskap och konst förrän den fullständigt har befriat sig från sin nuvarande ställning som klass.

Det enda den kan göra idag är att rädda den borgerliga kulturen från den borgerliga reaktionens vandalism, och skapa de sociala förhållanden som krävs för en fri kulturell utveckling. Även längs dessa linjer kan arbetarna inom samhällets nuvarande form endast framskrida i den mån de skapar sina egna intellektuella vapen i befrielsekampen.

Men denna reservation påtvingar arbetarklassen (dvs arbetarnas intellektuella ledare) mycket snäva gränser inom den intellektuella aktiviteten. Fältet för deras skapande energi begränsas till ett specifikt område av vetenskapen, nämligen socialvetenskapen. Ty, på grund av ”den

säregna sammankopplingen av fjärde ståndet med vår historiska period” har kunskap om den sociala utvecklingens, lagar blivit nödvändig för arbetarna i klasskampen. Denna sammankoppling har burit stor frukt inom samhällsvetenskapen, och utgör monumentet över proletär kultur i våra dagar – den marxistiska läran.

Men Marx' skapelse, som i sin egenskap av vetenskapligt arbete är rent titanisk, överflyglar de direkta behoven i den proletära klasskampen, för vars tjänst den skapades. Både i sin detaljerade och översiktliga analys av den kapitalistiska ekonomin, och i sin metod för historisk forskning med omätliga tillämpningsområden, har Marx skänkt oss mer än vad som var direkt nödvändigt för klasskampens praktiska behov.

När vår rörelse framskrider och kräver lösningar på nya praktiska problem tvingas vi än en gång tränga in i det marxiska tänkandets skattkammare, för att därur dra fram och utnyttja nya fragment av hans lära. Men eftersom vår rörelse, liksom alla de praktiska livets rörelser, har en tendens att fortsätta gå i gamla hjulspår och klänga sig fast vid principer långt efter de upphört att gälla, fortskrider det teoretiska utnyttjandet av det marxistiska systemet mycket långsamt.

Om vi därför idag ser en stagnation i vår rörelse i teoretiska frågor, är det inte på grund av att den marxistiska teori vi lever på inte skulle kunna utvecklas eller blivit föråldrad. Tvärtom: det beror på att vi ännu inte lärt oss hur vi skall utnyttja de viktiga andliga vapen som vi tagit ur den marxistiska arsenalen och som vi tog därför att de svarade mot de skriande behoven i de första stadierna i vår kamp. Det är inte alls sant att Marx är föråldrad för den praktiska kampen, och att vi överskridit Marx. Tvärtom. Marx har i sin vetenskapliga skapelse sprungit förbi oss, vi som främst är ett parti av praktiska kämpar. Det är inte sant att Marx inte längre räcker för våra behov. Tvärtom. Våra behov är ännu inte tillräckliga för att utnyttja alla Marx' tankar.

På detta sätt återverkar de sociala förhållandena i det nutida samhället, förhållanden som först klarlagts av den marxistiska teorin, på det öde som drabbat själva denna marxistiska teori. Trots att denna teori är ett oöverträffat instrument för en intellektuell kultur, förblir den obrukad därför att den inte kan tillämpas av den borgerliga klasskulturen och samtidigt fullständigt överskrider arbetarklassens behov som vapen för den dagliga kampen. Först då arbetarklassen har befriats från sina nuvarande existensvillkor kommer den marxistiska undersökningsmetoden att socialiseras tillsammans med andra produktionsmedel. Först då kan den tillfullo utnyttjas för mänsklighetens väl, och först då kan den utvecklas i full utsträckning och efter sin egen kapacitet.

Rosa Luxemburg 1903